

ברכות לאמנון רובינשטיין

ספר אמנון רובינשטיין, הערוך במתכונת המכובדות האקדמית, מכנס מאמרים פרי תרומתם של חברים, העוסקים בעיקר בתחום היצירה המשפטית. דבריי שונים. כהקדמה לספר זה חשוב לעסוק באמנון רובינשטיין האדם, על הישגיו הגדולים במישורים שונים ועל תרומתו לחברה הישראלית. מטבע העניין, הדברים נאמרים מנקודת-ראות אישית.

אמנון רובינשטיין הוביל שינויים מהותיים בחברה הישראלית. פריצתו הראשונה באה בשנת 1968, כאשר נבחר לְדָקֵן הפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל-אביב הצעירה. בתפקידו זה הוביל אמנון מפנה שהושתת על ארבעה יסודות, כפי שיתואר להלן.

הפקולטה למשפטים צמחה מתוך בית-הספר למשפט וכלכלה, שראשיתו בתקופת המנדט. ארבעת המייסדים – צלטנר, פרוקצ'יה, בר-שירה ופולונסקי – עסקו בשיפוט ובעריכת-דין, כך שהמחויבות לאקדמיה הייתה מבחינתם חלקית בלבד. כך היה גם לגבי חלק מהצעירים. אמנון רובינשטיין ודניאל פרידמן לצידו הובילו שינוי. הם ראו את **העבודה האקדמית כשליחות** הדורשת את כל משאבי הזמן והחשיבה. החל מאבק נגד הזרם. נקבעה "שעת הקפה" הידועה בשעה 11:00 בחדר המורים, שהיוותה בדיקת נוכחות לא-פורמלית. גויסו אנשים צעירים שנשלחו לכתוב עבודות דוקטורט בחוץ-לארץ. אמנון הקפיד לעמוד בקשר עם דור האסיסטנטים, ולא אחת, בעודי עובד בשעות לילה מאוחרות במרתף של ספריית הפקולטה, הגיע אמנון כדי לעודד ולהמריץ. היה זה מאבק שנמשך עוד שנים לאחר שאמנון סיים את תפקידו, אך יסודותיו החשובים הונחו אז.

העיקרון השני, שהיה זר לחלוטין באותה עת, היה **הקשר עם הסטודנטים**. ישיבות עם הוועדים, קיום ערבים לשמיעת תלונות, עריכת טקסי מצטיינים, אירוח סטודנטים בבית, ניהול שיחות לא-פורמליות והנהגת מדיניות של לשכת דָקֵן פתוחה כמעט – כל אלה היוו אנטייתזה למסורת הגרמנית של האקדמיה הישראלית.

מעבר לכך הוטמעה תפיסה של **מחויבות חברתית**. האגודה לזכויות האזרח, שאמנון הקים בפקולטה, נועדה להניב פעילות משותפת של סטודנטים ומרצים. כך, למשל, בשנת 1970 בחנו פעילי האגודה את מצב החזקתו של "בית טינה" – מוסד לחוסים מפגרים. הסתבר שהחזק שם ילד נורמלי לחלוטין, שנהפך לשרת ללא תשלום של ההנהלה, והילדים החוסים סבלו ממחסור חמור במזון, בביגוד ובטיפול רפואי. האגודה לחצה על משרד הסעד לפעול בעניין, ובעקבות זאת נסגר המוסד.

לבסוף, בזמנו של אמנון התקיימו ימי-דיון פתוחים שהוקדשו **לעיסוק בבעיות ציבוריות**. מורי הפקולטה, בניגוד למסורת הירושלמית, חתמו על עצומות נגד עוולות

וטעויות ציבוריות, וקיימו דיונים פתוחים עם נציגי רשויות. הייתה תחושה שמהפקולטה יוצאת בשורה שונה, ושמנהיגות חדשה צומחת מקרבה. אכן, משה בר-ניב, יורם שחר, ברוך ברכה, אלי לדרמן, נילי כהן, חנן מלצר, מני מאוטנר ורוני מילוא היו כולם סטודנטים בעת ההיא, לצד מרצים כדוד ליבאי ואבנר שאקי, אשר שימשו מאוחר יותר, כמו אמנון, חברי-כנסת ושרים בממשלות ישראל.

יש לזכור כי מעורבותה של הפקולטה בתל-אביב נישאה על גל האהדה הרבה לאמנון עצמו. ההופעות בתוכנית "בומרנג" בטלוויזיה, אשר זה עתה יצאה לדרכה, ומאמרי "הגל החדש" של אמנון בעיתון הארץ – כל אלה יצרו מתח ועניין רב בפקולטה הצעירה בתל-אביב, ואמנון היה למעשה דוברו של דור שיחל לישראל ליברלית, חופשית ויזמית.

לבסוף, זכור לי כי התרשמתי עמוקות מגישתו התרבותית של אמנון. לראשונה הוכנסו לבניין הפקולטה דברי אומנות – פסלים ותמונות; השיח בחדר המורים נסב לא אחת על ספרות ושירה ישראליות; ונעשה ניסיון ראשון מסוגו ליצור בין-תחומיות, על-ידי התעניינות בפסיכולוגים ובסוציולוגים, אשר הופיעו ולימדו בפקולטה. אני חייב להודות שמעולם לא נתקלתי במנהיג אקדמי כמו אמנון, אשר השפיע עליי עמוקות. השנים 1969–1972 היו אולי הקסומות בחיי – שנים שחלפו ואינן ניתנות לשחזור. אומר אך זאת לגבי התקופה ההיא, בלשונה של המשוררת רחל:

ברית אמת היא לנו, קשר לא נפרד
רק אשר אבד לי – קנייני לעד.

כהבזקי תמונות עולים בי זכרונות של מפגשים עם אמנון. כאשר ישבנו שבעה על מות אחי במלחמת יום-הכיפורים, הגיע אמנון לביקור. הוא הגיע מבית-החולים סורוקה בבאר-שבע, שם ביקר סטודנט שלנו בשם אמנון אברמוביץ, שנשרף מפגיעה בטנק. בגינת בית הוריי, בשבעה, ולנוכח המציאות הקשה, נכנע אמנון לרעיון שדחה פעמים מספר בעבר – כניסה לחיים הפוליטיים. בתקופה של תנועת ד"ש היו ימים של התעלות וניצחון, ובעקבותיהם ימים של תסכול ודעיכה. עד היום אני סבור כי אילו התמודד אמנון ממש עם יגאל ידין על הנהגת התנועה, הוא היה זוכה בראשות התנועה, ופני הפוליטיקה הישראלית היו שונים. אי-אפשר לשכוח את הלילות המרתקים של דיונים עקרוניים ומאות המתנדבים שזרמו לד"ש, את התקוות והתככים, ולבסוף את השנים 1978–1979 – השנים שלאחר הפילוג, שבהן נאבק אמנון על המשך קיומה של "שינוי". בחצי השני של שנות השבעים התעוררה שאלת השטחים במלוא עוצמתה. בנאום שאמנון נושא כשר החינוך בשנת 1993, שעיקרו קריאה לנוער ללמוד את התנ"ך, מודגשים הפן המוסרי והפן הלאומי במשנתו.

"ביטוי נאמן להלך הרוח בו אנו שרויים... ניתן למצוא בדברי חז"ל על תחושתו של יעקב לקראת המפגש הגורלי עם אחיו עשו. לאחר שנים בגלות עוזב יעקב...

את חרן וחזור לארץ כנען. הוא שולח שליחים כדי לברר אם עשו עדיין כועס עליו. והללו חוזרים ומספרים לו שעשו בדרכו אליו בראש מחנה בן 400 איש. המספר המקראי מתאר את תחושותיו של יעקב במילים ספורות: וירא יעקב מאוד ויצר לו.

חז"ל ראו בכפל המילים ביטוי למורכבות תחושותיו של יעקב: וירא – שמא ייהרג, ויצר לו – אם יהרוג אחרים. כמה נוקב ומעורר השתאות הפירוש הקצר הזה, בעת מלחמה החשש הוא לא רק פן ניפגע בעצמנו, אלא גם שמא נפגע ונהרוג אחרים."

מתוך מחויבותו העמוקה להמשך קיומה של מדינת היהודים, קורא אמנון להתנתקות מהשטחים, ובהבשעה מנהל ויכוח חריף עם יריבי הציונות החרדים ועם השמאל האנטי-ציוני. על האחרונים כותב פרופ' רובינשטיין בספרו **מהרצל עד רבין והלאה**:

"יש הבדל מהותי בין ביקורת – חריפה ככל שתהיה, גם כאשר היא בלתי הוגנת – לבין גישה חד צדדית, האוחזת בכל תכסיס כדי להציג את הציונות וישראל כמוכתמות מלידתן. שוללי הציונות 'הביקורתיים' והרדיקליים אינם מתעניינים בחשיפת עוולות עבר ותיקונן בהווה, אלא בהתקפה חזיתית על עצם מהותו וזכות קיומו של בית לאומי לעם היהודי. בעניין זה... אין מדובר בהיסטוריה חדשה אלא בתעמולה ישנה."¹

בהמשך ספרו מסביר אמנון כיצד האנלוגיה בין הקולוניאליזם לבין הציונות אין לה על מה לסמוך; עד כמה האוניורסליזציה של השואה, מחד גיסא, והאנלוגיה עם הסבל הפלשתיני, מאידך גיסא, מגונים; ועד כמה חד-צדדי ומעוות הניתוח של מלחמת השחרור הנערך על-ידי היסטוריונים אנטי-ציוניים. הציונות ההרצליאנית והלאומיות היהודית חייבים, לפי אמנון, להתיישב עם פשרה טריטוריאלית עם הפלשתינים.

בשני מאבקים ציבוריים חשובים שיתפנו אמנון ואני פעולה: האחד הוא המאבק למען חוקה לישראל, על כל נפתוליו, הישגיו וכשלונותיו; והאחר הוא המאבק לפתיחת שמי האקדמיה בישראל – שבירת המונופול האוניברסיטאי ומתן הזדמנות לנוער לרכוש השכלה גבוהה. שני מאבקים קשים אלה החלו בשנים 1987 ו-1988, ולמעשה טרם הסתיימו עד עצם היום הזה.

נושא זכויות האדם נידון בכנסת פעמים רבות. אמנון רובינשטיין – סולל תחום המשפט החוקתי באקדמיה הישראלית – ועמיתיו חבר-הכנסת אוריאל לינץ ופרופ' דוד ליבאי זכו בזכות הבכורה ובהורות על חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. המאבק בן שמונה השנים למען "חוקה לישראל" הוביל, הודות לשיתוף-הפעולה בין אמנון רובינשטיין ועמיתיו בכנסת לבין הפעילים בציבור, להצלחה בחקיקתם של שני חוקי-

1 אמנון רובינשטיין **מהרצל עד רבין והלאה** (1997).

היסוד המרכזיים בתחום זכויות האדם ולרפורמה ראשונה בתולדות המדינה בשיטת הבחירות.

בשנות השמונים הגיעה הסגירות האקדמית לשיאה. שלוחי האוניברסיטות – המל"ג והות"ת – לא הובילו לפתיחת מוסדות אקדמיים נוספים בארץ במשך כעשרים שנה. הקרטל האוניברסיטאי גרם לכן לפגיעה קשה בניעות החברתית. בעוד שבני העשירים שלא התקבלו לאוניברסיטות יכלו לממן לימודים בחוץ-לארץ, בני העניים לא זכו בסיכוי לגשר על הפערים באמצעות השכלה אקדמית. אמנון נמנה עם קבוצה של חברי-כנסת שפתחו אשנב נוסף ראשון ללימודים גבוהים, וזאת באמצעות היתר לייסוד מכללות למשפט. מאוחר יותר, בשעה שאמנון כיהן כשר החינוך, הגיעה הפריצה באמצעות הכרה במכללות אקדמיות לא-מתוקצבות והקמת מכללות אזוריות מתוקצבות. מהלכים אלה חוללו שינוי עצום בהשכלה הגבוהה בארץ. בעשרים ושתיים השנים האחרונות גדל מספר הסטודנטים בישראל ב-300%(!), בשעה שהאוכלוסייה גדלה רק בכ-70%.

בתחום הרפורמה החוקתית, כבתחום פתיחותה של האקדמיה, ניצב אמנון לא אחת בפני התקפות מרות מצד עמיתים פרופסורים וכותבי מאמרים בעיתונות. חוגים אלה, אשר במדינות רבות מהווים גורם דינמי ומוביל שינויים, לכודים אצלנו לעיתים קרובות מדי במסגרות של סטטוס-קוו תודעתי, ואחוזים פחדים מפני שינוי, הגורמים לשיתוק. השיתוק ואי-נקיטת פעולה במועד עלולים הם עצמם להחיש את מימוש הפחדים במציאות. אמנון רובינשטיין – דקן, פרופסור למשפטים, פובליציסט, סופר ומורה נערץ – בחר להיכנס לפיזה הפוליטית כדי לשרת את הרבים, בוודאי לא את עצמו. על תוצאותיה של בחירה כזו העיד כבר ברל כצנלסון:

”שום בעל תפקיד אינו נידון על-ידי הציבור כאשר נדון איש-הציבור. האמן נדון על כשרונו, ההוגה על חכמתו, הגיבור על גבורתו. איש-הציבור נדון על מה שעשה ומה שלא עשה, על חוש הזמן, על אומץ הרוח, על המוסר, על החוכמה, על האופי. הוא נידון בכל יום ובכל שעה, ולא דווקא על-ידי בית-דין צדק. וגם אם פסק הדין הוא מוטעה או רשעי – וגם אם יבוא ערעור – העונש סמוך לו.”²

במהלך עשרים וחמש שנות כהונתו כשר וכחבר-כנסת העצים אמנון את הכנסת במחויבותו הערכית וברמת הידע והתרבות שבהם הוטענו נאומיו. בכל הנוגע בעימות עם הפלשתינים, בשלטון החוק, בחופש הביטוי וכיחס למיעוטים בחברה הישראלית – בכל אלה הוביל אמנון את המחנה הציוני הליברלי.

בגיל שבעים שב אמנון לאקדמיה. זה יותר מעשור אנו עדים לתרומתו החוזרת של אמנון רובינשטיין ביצירה האקדמית ובהוראה. הוא שב ומילא בהצלחה רבה תפקידים כדקן בית-הספר למשפטים, פרובוסט ונשיא לשנה במרכז הבינתחומי. הערצתם ואהדתם

2 אניטה שפירא ברל חלק ב 711 (1981).

ברכות לאמנון רובינשטיין

משפט ואדם – משפט ועסקים יד, תשע"ב

של תלמידיו כלפיו מעידה לא רק על מחויבותו ועל רוחו הצעירה, אלא גם על טיבה של מנהיגותו.

במלאת לאמנון רובינשטיין שמונים שנה מביע המרכז הבינתחומי את הוקרתו ותודתו בשם הרבים.

פרופ' אוריאל רייכמן

נשיא המרכז הבינתחומי הרצליה

18.7.2012

